

УДК 373.3.015.3:159.955:[07:004]

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ

Ірина Вікторенко

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії і практики початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0003-3887-4662
viktorenko2210@gmail.com

Ольга Валюх

в.о. директора комунального закладу
«Святогірський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів
Святогірської міської ради Краматорського району Донецької області»
м. Святогірськ, Донецька обл., Україна
olga.valuh@ukr.net

Аліна Михальова

асистент учителя
Опорний заклад загальної середньої освіти «Лідер»
м. Краматорськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0009-0006-2061-3885
mihaleva1712@gmail.com

Анотація. У статті представлено практичне розв'язання проблеми формування критичного мислення здобувачів початкової освіти засобами медіаосвіти на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Обґрунтовано потребу в оновленні підходів до формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Розроблено, теоретично обґрунтовано та запроваджено в освітній процес початкової школи експериментальну модель формування критичного мислення в учнів 3-го класу засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ».

Визначено та охарактеризовано трикомпонентну структуру експериментальної моделі, на конкретних прикладах описано методику реалізації її змістово-процесуального компонента: акцентовано увагу на формах організації учнів на уроках, методах формування критичного мислення; використанні засобів медіаосвіти на засадах інтерактивності, рефлексивності, діалогічності та креативності.

Ефективність моделі формування критичного мислення в учнів початкових класів засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ» підтверджено статистичними матеріалами контрольного експерименту – підвищенням рівня розвитку критичного мислення в учнів початкових класів.

Ключові слова: критичне мислення; медіаосвіта; початкова школа; модель формування критичного мислення в учнів початкової школи засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ»; компоненти моделі, медіазасоби.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Під впливом політичних, економічних, соціальних і культурних процесів відбувається розбудова сучасного українського суспільства, що зумовлює запит на підготовку особистості, яка буде конкурентоспроможною, здатною до самоосвіти та саморозвитку. Зазначене актуалізує потребу в формуванні критично мислячої особистості, яка здатна не тільки до відтворення наявних знань і традицій, а й уміє самостійно аналізувати, оцінювати інформацію, робити висновки, приймати адекватні та об'єктивні рішення (Вікторенко, Михальова, 2023).

Особливої актуальності проблема формування критичного мислення в учнів початкової школи набуває в епоху інформаційної війни з росією, яка протягом декількох років використовує інформацію як зброю для дестабілізації політичної, економічної та соціальної ситуації в нашій країні, коли не тільки діти, а й дорослі перебувають під впливом пропаганди. Основним механізмом боротьби з інформаційними війнами є розвиток критичного мислення для аналізу повідомлень та підвищення аналітичних здібностей суспільства (Дудко, 2021).

Оскільки інформаційна війна торкнулася всіх сфер життєдіяльності кожного пересічного українця, важливо відзначити, що сфера освіти також стала ціллю для пропагандистських атак. Саме тому важливим завданням сучасної української школи є пошук шляхів щодо вдосконалення освітнього процесу в початковій школі, що забезпечить розвиток критичного мислення учнів як важливого чинника в становленні демократичного суспільства, сприятиме формуванню інформаційної гігієни, допоможе убезпечити від впливу на свідомість суспільства неправдивої інформації на емоційному та ідеологічному рівнях.

Про важливість формування критичного мислення в учнів наголошено в нормативних освітянських документах: законах України: «Про освіту» (2002 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.); Концепції «Нова українська школа» (2016 р.). Зокрема, у Законі «Про освіту» вказано, що критичне мислення належить до вміння, яке необхідне кожній сучасній людині для успішної самореалізації (2023), у Концепції «Нова українська школа» йдеться про те, що розвиток критичного мислення є одним із наскрізних завдань освітнього процесу (2016).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку критичного мислення в учнів початкової школи перебуває в центрі уваги сучасних вітчизняних психологів та педагогів, зокрема: трактування ключового поняття «критичне мислення» висвітлено в дослідженнях А. Барбінової, А. Куріциної, О. Пометун, О. Тягла, О. Шквир та ін.; питання важливості та взаємозалежності критичного мислення та медіаосвіти стало об'єктом наукових пошуків О. Антонової, Т. Бакки, О. Волошенюк, О. Гарматій, С. Кладова, І. Ладики, Л. Найдьонової, Н. Приходькіної, І. Страгіної та ін.; методичні аспекти формування критичного мислення засобами медіаосвіти представлено в освітніх практиках учителів початкової школи, таких як:

О. Антонова, В. Байдик, Т. Бакка, О. Волощенко, Л. Гринчук, В. Іванов, Н. Ларіонова, О. Мокрогуз, О. Пометун, І. Тараба та ін. Комплексний аналіз наукових джерел засвідчив підвищену увагу до досліджуваної проблеми й закордонних науковців, як-от: J. Blue, Dr. Vicky O'Rourke, P. Fachone, S. Livingstone, R. Paul, M. Scriven, I. Taraba, G. Tulodziecki та ін.

Аналіз досвіду вітчизняних і зарубіжних науковців надав підстави зробити висновок про важливість упровадження в освітній процес початкової школи засобів медіа з метою формування в учнів критичного мислення, що визначається потребою не лише в підготовці молодого покоління до життя в умовах сучасного інформаційного суспільства, але й навчання учнів розуміти й усвідомлювати наслідки впливу медіа на психіку людини, на її життя в цілому (Вікторенко, Михальова, 2023).

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та реалізації експериментальної моделі формування критичного мислення здобувачів початкової освіти на уроках «Я досліджую світ» засобами медіаосвіти.

Теоретичні основи та методика дослідження. Під поняттям «критичне мислення» ми розуміємо складний, самостійний, усвідомлений та активний вид розумової діяльності, який полягає в постановці проблеми, пошуку інформації, її аналізі, порівнянні, узагальненні, ретельному обміркуванні, оцінці, ухваленні й обґрунтуванні незалежних рішень і спрямований на розв'язання цієї проблеми, готовності висловлювати та відстоювати особисту думку з наведенням конкретних фактів і висновків та оптимально застосувати отримані знання у повсякденному житті.

На констатувальному етапі експериментального дослідження нами було перевірено рівень сформованості критичного мислення в учнів 3-го класу Краматорської української гімназії Донецької області за традиційних умов організації освітнього процесу. Ми дійшли висновку, що рівень сформованості досліджуваного явища в експериментальній класі відповідає достатньому рівню (89,5%) та має передумови для його подальшого розвитку. Водночас було виявлено, що компоненти критичного мислення в третьокласників розвинені неоднаково. Найнижчим рівнем розвитку характеризувалися такі критерії: відстоювання та аргументування власної думки, здатність до об'єктивної оцінки себе та оточення. Отримані результати емпіричних досліджень підтвердили наші теоретичні висновки щодо необхідності розроблення та впровадження в практику початкової школи експериментального навчання щодо формування критичного мислення в учнів засобами медіаосвіти.

Для реалізації поставленої мети нами було розроблено та впроваджено в освітній процес початкової школи модель формування критичного мислення в учнів засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ». Експериментальна модель складалася з трьох компонентів: цільового, змістово-процесуального та результативно-прогностичного.

Цільовий компонент моделі вміщував мету і завдання. *Метою* моделі

визначено формування та розвиток критичного мислення в учнів початкової школи за допомогою засобів медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ». Відповідно до мети визначено завдання (див. рис. 1).

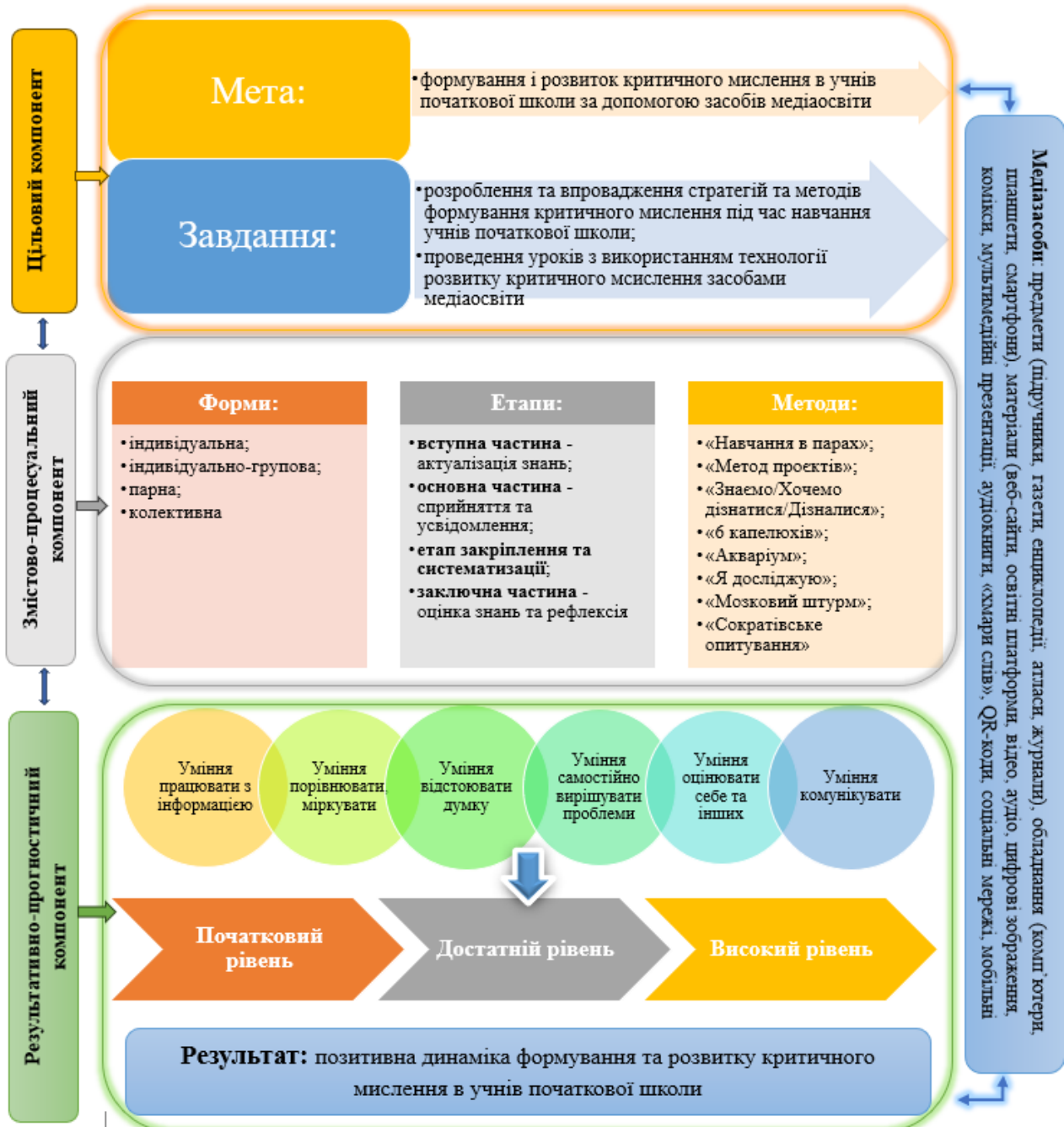

Рисунок 1. Модель формування критичного мислення в учнів початкової школи засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ»

Змістово-процесуальний компонент об'єднав у собі форми організації учнів на уроках, етапи уроку та методи формування критичного мислення, отже, відображав методичний аспект експериментальної роботи.

Результативно-прогностичний компонент експериментальної моделі формування критичного мислення здобувачів початкової освіти засобами медіаосвіти був підсумковим і складався з рівнів і критеріїв оцінювання

основних компонентів критичного мислення, а також результатів ефективності запропонованої моделі – позитивної динаміки формування та розвитку досліджуваного феномена в учнів початкової школи.

Формувальний експеримент дослідження передбачав реалізацію моделі формування критичного мислення в учнів початкової школи засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ». Нижче наведемо окремі фрагменти такої роботи.

Відповідно до технології проведення уроків із розвитку критичного мислення за О. Пометун (2020), урок складався з таких етапів: вступна частина, основна частина, етап закріплення та систематизації знань і заключна частина. На кожному з етапів застосовувалися визначені експериментальною моделлю методи формування досліджуваного педагогічного явища, зокрема: «Навчання в парах», «Метод проєктів», «Знаємо/Хочемо дізнатися/Дізналися», «6 капелюхів», «Акваріум», «Я досліджую», «Мозковий штурм», «Сократівське опитування».

Ураховуючи, що критичне мислення – це мислення соціальне й здебільшого проявляється публічно, провідними формами організації учнів на уроках були колективні та парні. Передбачалося, що за такої організації роботи учні зможуть ставити самі собі й присутнім запитання, вислуховувати відповіді, аналізувати їх, задавати уточнювальні запитання, що дозволить побудувати стійкі причинно-наслідкові зв'язки в розв'язуваній проблемі, а також пояснити власну думку. Отже, необхідно було, щоб урок будувався на діалогічній взаємодії. Так, на уроці «Я досліджую світ» під час вивчення теми «Наші джерела» було використано метод «Робота в парах», який передбачав синхронну роботу пар під час усного та письмового виконання завдання: один учень записував назву джерел інформації, а інший – перелічував види цих джерел (наприклад: ілюстровані книжки – комікси, журнали, енциклопедії). Правила для роботи в парах були наступними:

- розпочинати висловлювання можна за бажанням, але з подальшою черговістю;
- дотримуватися правила активного слухання, не перебивати один одного та не коментувати доповідача;
- обговорювати думки, ідеї, а не особистостей, які висловили цю ідею;
- будь-яка думка має право на існування.

Слід зазначити, що ми вимагали не лише правильного виконання дій кожним учасником, а й словесного їх пояснення – розмірковування вголос («Що ти робиш?», «Поясни, щоб усі тебе могли зрозуміти», «Чому ти так думаєш?», «Чи відповідає ця інформація нашій меті?»), що було запорукою успішного розвитку критичного мислення. На етапі закріплення та систематизації знань учням було запропоновано створити власний медіапродукт «хмару слів» (рис. 2).

Під час вивчення теми «Країни – сусіди України» був застосований «Метод проєктів», метою якого було дослідити за допомогою медіаресурсів (карти, атласи, енциклопедії, відео, фото, інтернет) страви таких країн, як Польща,

Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова. Учні порівнювали та аналізували різні джерела інформації, визначали їх достовірність, об'єктивність, ідеї. Серед питань, які супроводжували виконання завдання були: «Звідки ти взнаєш, що ця інформація є достовірною?», «Як ти дійшов такого висновку?», «На чому ти ґрунтуєш свої міркування?» та ін.

Рисунок 2. Хмара слів до теми «Наші джерела»

Результатом роботи учнів було створення власних медіатекстів у вигляді малюнків, аплікацій, презентацій та плакатів про національні страви кожної з країн, які є сусідами України (рис. 3).

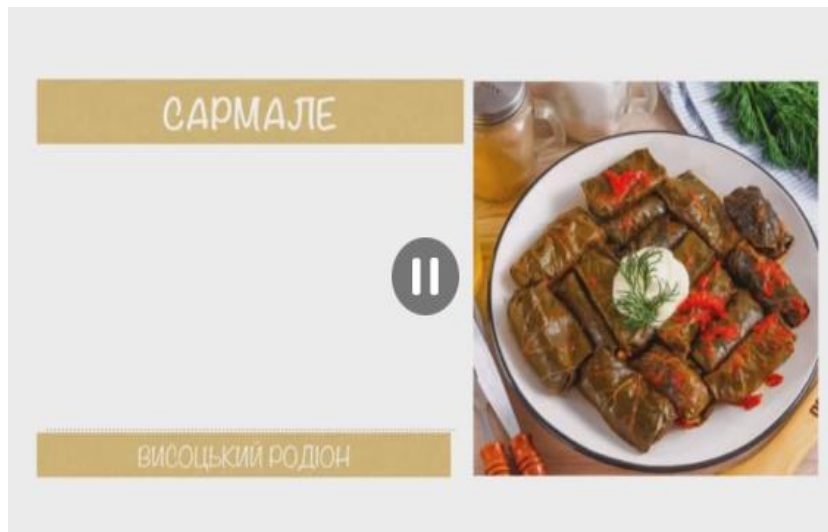

Рисунок 3. Фрагмент презентації «Страва молдовської та румунської кухні»

На етапі актуалізації опорних знань із теми «Джерела інформації. Інтернет-бібліотеки» на уроці «Я досліджую світ» нами використовувався метод «Знаємо/Хочемо дізнатися/Дізналися», який було представлено в інтернет-сервісі Padlet (рис. 4): спочатку учні заповнювали відому інформацію з теми, потім – ту, про яку хотіли б дізнатися, відтак – про яку вже дізналися. На етапі вивчення нового матеріалу учні досліджували різні сайти з онлайн-бібліотеками, вчилися працювати з ними, порівнювати інформацію, знаходити подібності та

відмінності.

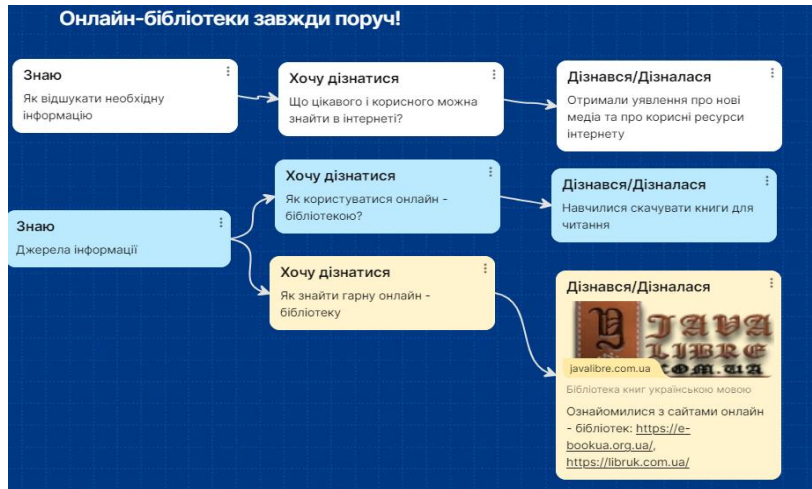

Рисунок 4. Приклад інтерактивного методу «Знаємо/Хочемо дізнатися/Дізналися»

Під час виконання завдання ми спостерігали за тим, як швидко та правильно здійснювався такий пошук, у разі необхідності пропонували «допомогу друга» або «допомогу вчителя». Коли робота була виконана, результати демонстрували на екрані. Це надавало можливість перевірити ефективність результатів пошуку учня. Аби отримати від учасників чітку та переконливу аргументацію, доцільним для використання був метод «Прес».

Під час вивчення теми «Великі права маленької дитини» (рис. 5), коли було зрозуміло, що в класі є різні точки зору, аргументи щодо оцінювання запропонованої учням ситуації, де предметом обговорення було розголошення приватної інформації дітей, яку розмістив їх однокласник у своєму акаунті в Google, нами було використано метод «Акваріум»: учні мали можливість послухати висунуті групами пропозиції, порівняти їх, сформулювати запитання, які їх цікавили в позиції опонентів, переосмислити та або погодитися з аргументами іншої групи, або продовжити далі відстоювати свою точку зору.

Рисунок 5. Приклад використання методу «Акваріум» на уроці «Я досліджую світ»

По закінченню обговорення ситуації учням було запропоновано знайти та ознайомитися з інформацією про те, куди потрібно звернутися у разі порушення прав дитини.

Зауважимо, що створене нами креативне медіасередовище – середовище думки, засноване на партнерській взаємодії, коли учасники мали можливість вільно висловити свою думку, конструктивно дискутувати, поважаючи думки інших, забезпечувало успішність такої стратегії в формуванні критичного мислення учнів початкової школи.

Під час вивчення теми «Що змінює поверхню Землі», учні переглядали зображення курганів, териконів та кар'єрів, а також переглядали відео про їх утворення. Одним із найцікавіших методів, який було застосовано під час уроку, був метод «6 капелюхів». Учні пропонувалися для обговорення проблема (назва самої теми), яку треба було розглянути з 6-х незалежних одна від одної точок зору. Кожен учасник гри самостійно вибирав конверт певного кольору, відповідав на запитання, яке в ньому містилося. Це дозволило розглянути одну й ту ж проблему з різних точок зору, тим самим сформувавши більш повне уявлення про предмет вивчення на логічному та емоційному рівнях (рис. 6)

Рисунок 6. Приклад застосування методу «6 капелюхів» на уроці «Я досліджую світ» із теми «Що змінює поверхню Землі»

Активного впровадження майже на всіх уроках «Я досліджую світ» набув метод «Мозковий штурм». Цей метод виявився ефективним у пошуку ідей та рішень на порушуваних в класі проблеми. У процесі обговорення учні навчалися висловлювати власну позицію, аргументувати та відстоювати її, чути й поважати думки інших. Метод сприяв формуванню вміння генерувати нові ідеї, уважно слухати, самостійно опрацьовувати інформацію, ставити доречні питання, робити критичні висновки. Наведемо приклад використання під час обговорення на уроці теми «Дбаємо про довкілля» (рис. 7).

- ❖ Що на вашу думку може загрожувати довкіллю?
- ❖ Чому нині в магазинах починають відмовлятися від поліетиленових пакетів?
- ❖ Що може статися з природою, якщо людина не піклуватиметься про довкілля?
- ❖ Щоб уберегти природу, я можу...

Рисунок 7. Приклад застосування методу «Мозковий штурм» на уроці «Я досліджую світ»

По закінченню уроку учням було запропоновано знайти інформацію та підготувати доповідь про шляхи вирішення екологічної проблеми шляхом повторного використання побутових відходів.

Для забезпечення ефективного формування критичного мислення в учнів експериментального класу цікавим, захопливим і сучасним було використання засобів медіа. Ми прагнули того, аби медіазасоби бути зрозумілими, привабливими, різноманітними та забезпечували спілкування та обмін інформацією між усіма учасниками освітнього процесу. Наведемо окремі приклади онлайн-сервісів, які активно впроваджували в експериментальній роботі:

– для проведення тестування використовували Kahoot (<https://kahoot.it/>), LearningApps (<https://learningapps.org>) (див. рис. 8);

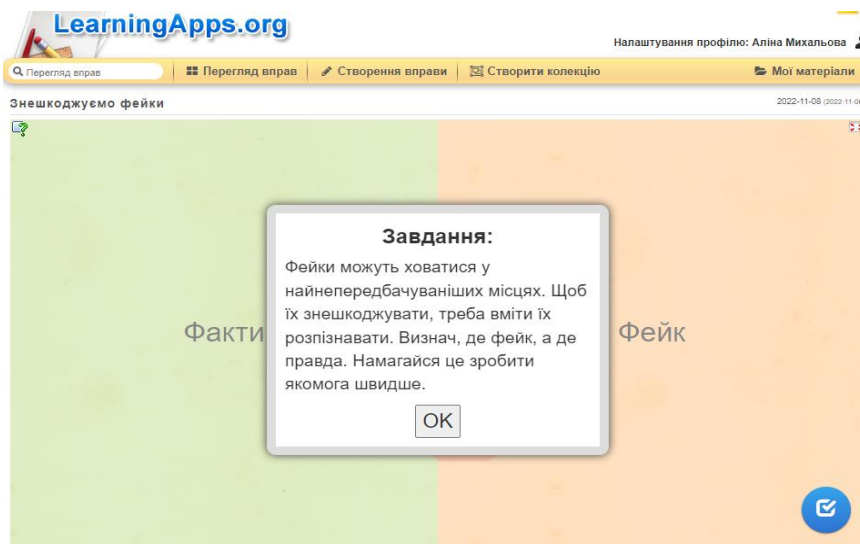

Рисунок 8. Використання сервісу LearningApps на уроках «Я досліджую світ»

– для зв'язку з учнями використовувалися такі месенджери та блог, як: Viber (<https://www.viber.com/>), Facebook (<https://www.facebook.com>), WhatsApp (<https://www.whatsapp.com>), персональний Web-сайт (<https://mihaleva-alina.blogspot.com>);

– для створення мультимедійних продуктів використовувалися такі

програми, як: PowerPoint (рис. 9), Canva (<https://www.canva.com>), Genially (<https://app.genial.ly/>);

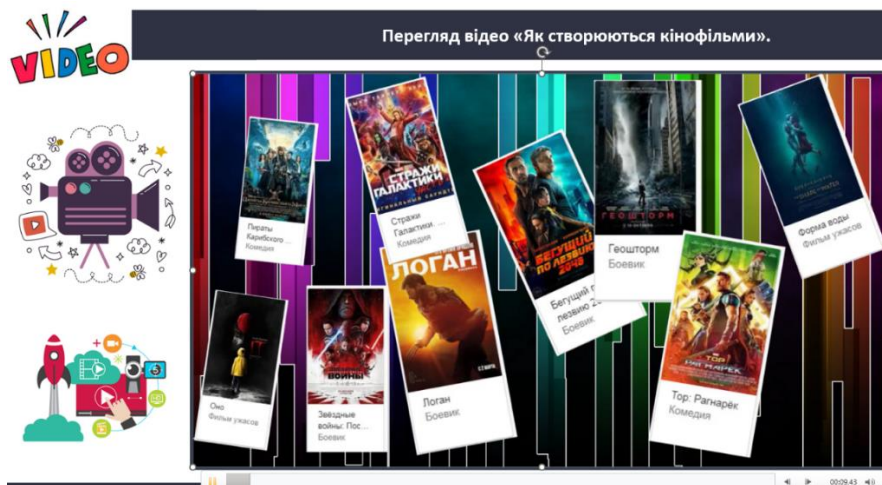

Рисунок 9. Використання мультимедійної презентації на уроці «Я досліджую світ» під час теми «Медіавіконце. Кінофільми»

- для фіксування ідей учнів та створення записів використовували такі сервіси, як Google Jamboard (<https://jamboard.google.com/>), Padlet (<https://padlet.com/>);
- для отримання миттєвого доступу до інформації в мережі інтернет використовувалися QR-коди та ін.

Використання вчителем в експериментальній роботі широкого спектра медіазасобів дозволяло виводити учнів за межі підручника, тим самим забезпечувало розширення й поглиблення їхньої власної зацікавленості до предмета вивчення, бажань та очікувань.

Результати дослідження. Результати формувального експерименту дали підстави стверджувати, що впровадження експериментальної моделі формування критичного мислення учнів початкової школи на уроках «Я досліджую світ» було ефективним та доцільним, оскільки кількість учнів із високим рівнем збільшилася з 0% до 10,5%, а з початковим, навпаки, зменшилася з 10,5% до 5,3%.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, у дослідженні розроблено, обґрунтовано та запроваджено в освітній процес початкової школи експериментальну модель формування критичного мислення в учнів 3-го класу засобами медіаосвіти на уроках «Я досліджую світ». Застосування експериментальної моделі принесло позитивний ефект, тим самим засвідчило необхідність її подальшого впровадження в практику сучасної початкової школи.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів вивчення проблеми. Подальші наукові розвідки вбачаємо в узагальненні закордонного досвіду формування критичного мислення здобувачів початкової освіти як одного з провідних трендів у світовій освіті в контексті медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховна рада України (2023). Закон № 2145-VIII, *Про освіту*. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Вікторенко, І, Михальова, А. (2023). Формування критичного мислення учнів початкової школи засобами медіаосвіти. *Професіоналізм педагога в умовах європейських цифрових інновацій* : матер. науково-практ. конференції. Слов'янськ. С. 140–144.
3. Дудко, В. (2021). Інформаційна війна проти України та методи її ведення. Взято з: <https://www.polukr.net/uk/blog/2021/04/informacijna-vijna-proti-ukraini/>
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (Рішення Колегії МОН). (2016). Взято з: <https://tinyurl.com/ysna5f6t>
5. Пометун, О. Нова українська школа : розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.

MODEL OF THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' CRITICAL THINKING BY MEANS OF MEDIA EDUCATION

Iryna Viktorenko

Dr. hab. in Pedagogics, Associate Professor
Professor of the Primary Education Theory and Practice Department
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3887-4662
viktorenko2210@gmail.com

Olga Valyukh

acting director of the communal institution
“Svyatohirsk institution of general secondary education I-III degrees of
Svyatohirsk City Council of Kramatorsk district Donetsk region”
Svyatohirsk, Donetsk region, Ukraine
olga.valuh@ukr.net

Alina Mykhalova

Teacher's assistant
Hub Institution of General Secondary Education “Leader”
Kramatorsk, Donetsk region, Ukraine
ORCID ID 0009-0006-2061-3885
mihaleva1712@gmail.com

Abstract. The article reveals a practical solution to the problem of forming primary school students' critical thinking by means of media education in lessons of the integrated course “I Explore the World”.

The relevance of the given problem in regulatory and legal educational documents, scientific works of native and foreign teachers and psychologists is determined. A conclusion on the importance of implementing media tools into the educational process in order to form primary school students' critical thinking as a basis for further successful personal and public life in the information society, which is characterized by rapid changes, a variety of information sources and a high level of

mediatization is made.

The importance of the work is increased by the results of own empirical research on the formation of critical thinking of the 3rd form students of the Hub Institution of General Secondary Education “Leader” of the Kramatorsk City Council of the Donetsk region under the traditional conditions of the educational process organization. It is determined that the solution to the problem lies in the organization of a specially organized educational environment that will ensure the positive dynamics of the formation of the studied phenomenon.

An experimental model for the formation of critical thinking of the 3rd form students by means of media education in “I Explore the World” lessons is developed, theoretically substantiated and introduced into the educational process of primary school.

The three-component structure of the experimental model is defined and characterized. The method of implementing its content-processual component is described on specific examples. Much attention is given to the forms of students’ organization in lessons (individual, individual and group, paired, collective); methods of forming critical thinking (“Learning in pairs”, “Method of projects”, “We know. We want to know. We found out”, “6 hats”, “I research”, etc.); means of media education (websites; educational platforms; digital images: comics, multimedia presentations, audio books, etc.) on the basis of interactivity, reflexivity, dialogicity and creativity.

The effectiveness of the model of the formation of primary school students’ critical thinking by means of media education in “I Explore the World” lessons is confirmed by the statistical materials of the control experiment namely by increasing the level of the development of primary school students’ critical thinking.

Keywords: critical thinking; media education; primary school; model of the formation of primary school students’ critical thinking by means of media education in “I Explore the World” lessons; model components; media.

REFERENCES

1. Verkhovna rada Ukrainy (2023). Zakon № 2145-VIII, Pro osvitu. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
2. Viktorenko, I. & Mykhalova, A. (2023). Formuvannya krytychnoho myslennia uchniv pochatkovoї shkoly zasobamy mediaosvity. *Profesionalizm pedahoha v umovakh yevropeiskyykh tsyfrovyykh innovatsii* : mater. naukovo – prakt. konferentsii. Slov’iansk. S 144. [in Ukrainian]
3. Dudko, V. (2021). Informatsiina viina proty Ukrainy ta metody yii vedennia. Retrieved from: <https://www.polukr.net/uk/blog/2021/04/informacijna-vijna-proti-ukraini/> [in Ukrainian]
4. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. (Rishennia Kolehii MON). (2016). Retrieved from <https://tinyurl.com/ysna5f6t> [in Ukrainian]
5. Pometun, O. (2020). Nova ukrainska shkola : rozvytok krytychnoho myslennia uchniv pochatkovoї shkoly : navch.-metod. posib. Kyiv : Vydavnychi dim «Osvita». S 192. [in Ukrainian]

Матеріали надійшли до редакції
30.11.2023 р.